

„Besplatni ukopi“ (str. 93.) poglavlje je u kojem autor naglašava kako je određeni dio pokojnika bio toliko siromašan da mu obitelj nije mogla platiti ukop. U tim se slučajevima on vršio besplatno, a u matičnim se knjigama to označavalo različitim izričajima kao što su *gratis* ili *per grazia*.

Posljednje poglavlje „I na kraju ...“ (str. 94.-97.) donosi, koristeći tablice, sustavni pregled o doseljenim ljudima, razdoblju seljenja i lokalitetima iz kojih su došljaci stigli u Pulu. Svakako valja ponoviti autorove riječi kako postojanje državne granice nije predstavljalo zapreku u seljenju ljudi. Nakon završnog poglavlja slijede tri zanimljiva priloga. „Usporedba broja krštenih, krizmanih, vjenčanih i umrlih doseljenika iz austrijske Istre“ (str. 97.-103.), „Dob umrlih doseljenika s područja austrijske Istre“ (str. 104.) i „Cjeloviti popis doseljenika s područja austrijske Istre (sastavljen kronološkim redoslijedom na temelju podataka iz puljskih matičnih knjiga od 1613. do 1817.“ (str. 105.-124.). Na samom kraju nalaze se bilješke (str. 125.-140.), popis korištenih izvora i literature (str. 141.-150.), sažetci na hrvatskom, talijanskom, engleskom i njemačkom jeziku (str. 151.-155.), indeksi (*index locorum*, *index nominorum* i *index rerum et notionum* - str. 157.-168.) te bilješka o piscu (str. 169.-173.).

Monografija „Migracije prema Puli: primjer austrijske Istre u novom vijeku“ autora prof. dr. sc. Slavena Bertoše predstavlja iznimni doprinos povijesnim istraživanjima habsburške Istre i kao takva prva je znanstvena monografija o toj temi. Svojim minucioznim arhivskim istraživanjima autor je ovom knjigom obogatio istarsku historiografiju pružajući stručnoj, ali i široj publici iznimno zanimljivo štivo.

Marko JELENIĆ

TAJANA SEKELJ IVANČAN I SUR., PODRAVINA U RANOM SREDNJEM VIJEKU. REZULTATI ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA RANOSREDNJOVJEKOVNIH NALAZIŠTA U TORČECU, MIA 2, INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU, ZAGREB, 2010., 425 STR.

Monografija naslovljena *Podravina u ranom srednjem vijeku* nastala je kao kruna opsežnih arheoloških istraživanja provedenih u mikroregiji oko sela Torčec u koprivničkoj Podravini. Pošto se donedavno arheološka znanost u Hrvatskoj orijentirala pretežito na istraživanje srednjovjekovnih grobnih cjelina, spoznaje o svakodnevici srednjovjekovnog čovjeka, životu u naselju i zakonitostima vezanima uz zaposjedanje određenog životnog prostora bile su slabo razjašnjene. Istraživanja poput ovog, pod vodstvom dr. sc. T. Sekelj Ivančan, ukazuju na potrebu intenzivnog istraživanja naseobinskih kompleksa, ali i s njima povezanih sakralnih i pogrebnih prostora. To je nužno kako bi se dobila što cjelovitija slika ne samo života ranosrednjovjekovnog čovjeka s područja sjeverne Hrvatske već kontinuiteta iskorištavanja određenih geografskih cjelina tokom prapovijesnih i povijesnih razdoblja.

Kao što je to često slučaj, prvi podatci o arheološkom potencijalu područja oko sela Torčec stigli su od strane lokalnog zaljubljenika u starine, Ivana Zvjerca. Nakon provedenog rekognosciranja i zračnog snimanja, Torčec je uključen u projekt „Arheološka slika srednjovjekovnih naselja Podravine“ Instituta za arheologiju, pod vodstvom dr. sc. T. Sekelj Ivančan. Sustavna arheološka iskopavanja u sklopu projekta trajala su od 2002. do kraja 2006. god. Nakon toga, istraživanja su nastavljena u projektu „Tipološko-kronološka analiza keramike u sjevernoj Hrvatskoj, 10. – 13. stoljeće“, također pod vodstvom dr. sc. T. Sekelj Ivančan. Istraživanja u Torčecu i njegovoj okolini okončana su 2008. god. unutar projekta Instituta za arheologiju nazvanog „Srednjovjekovno naseljanje sjeverne Hrvatske u svjetlu arheoloških izvora“. Rezultati ovih arheoloških iskopavanja, kao

i multidisciplinarnih istraživanja rađenih na temelju prikupljenih arheoloških nalaza, iskazani su u monografiji koju ovdje prikazujemo.

Tehnički, monografija je podijeljena u tri dijela. Prvi dio sadrži pregled geomorfoloških značajki Podravine kao i povijest arheoloških istraživanja na tom prostoru. Zatim slijedi detaljan prikaz tijeka istraživanja na odabranim lokalitetima oko sela Torčec. Iskopavanja su provedena na mikrolokacijama Prečno pole I, Ledine i Rudičevo sjeverno i sjeveroistočno od današnjeg Torčeca te Blaževo pole 6 i Pod Gucak, južno od sela. Veći dio 3. poglavlja sačinjava kataloški popis stratigrafskih jedinica u pojedinim sondama popraćen sa 70 grafičkih prikaza, tj. tlocrta i presjeka pojedinih jedinica. Za svaku pojedinu stratigrafsku jedinicu donosi se opis, boja, apsolutna visina, relativna dubina i dimenzije kao i pokušaj interpretacije namjene. Popis nalaza u jedinici vezan je uz Katalog nalaza u monografiji.

Slijedi analiza nepokretnih i pokretnih nalaza. Od nepokretnih nalaza kuće su svakako najznačajniji objekti. Na položajima oko Torčeca može se pratiti razvoj od potpuno ukopanih stambenih objekata, kakvi su utvrđeni na Prečnom polu I u razdoblju od 2. pol. VI. do 2. pol. VIII. st. prema poluukopanim kućama s kraja VIII. pa do poč. XIV. st. otkrivenima na Prečnom polu I, Ledinama i Rudičevom. Kod analize pokretnih nalaza posebna je pozornost posvećena keramičkim nalazima. Sukladno morfološkim razlikama, keramičko je posuđe razvrstano u 10 skupina (A-J), a na temelju oblika, tehnoloških podataka i ukrasa na njima razrađena je kronologija samog lokaliteta. Uočeno je 5 osnovnih razvojnih faza:

- I – 2. pol. VI. - poč. VII. st.
- II – sr. VII. - sr./2. pol. VIII. st.
- IIIa – kraj VIII. - 2. pol. IX. st.
- IIIb – kraj IX. - 1. pol. X. st.
- IVa – kraj X. - 1. pol. XI. st.
- IVb – 2. pol. XI. st. - poč. XII. st.
- Va – sr. XII. st. - 1. pol. XIII. st.
- Vb – 2. pol. XIII. - poč. XIV. st.

Pošto analiza nalaza nije sama sebi svrha, već omogućuje interpretaciju otkrivenog, u 6. i 7. poglavlju prvog dijela govori se o organizaciji naselja i kontinuitetu života na prostoru sela Torčec tijekom ranog i razvijenog srednjeg vijeka. Uz osvrt na širi povijesni okvir, Torčec je smješten u prostor i vrijeme te valoriziran kao raspršeno ruralno naselje na čiji život tzv. velika povijest nije imala previše utjecaja. Ruralni karakter naselja dokazuje, osim velikog broja jednostavne kuhinjske keramike, vrlo mali broj metalnih nalaza kao i pojava koštanih alatki koje sugeriraju određeni stupanj siromaštva stanovništva. Također, nalazi životinjskih kostiju, pretežito stoke i svinja, dodatno potkrepljuju takav zaključak. U 8. poglavlju, koje supotpisuju dr. sc. T. Sekelj Ivančan i dr. sc. T. Tkalčec, pozornost je prebačena na kasni srednji vijek i lokalitete Cirkvišće i Gradić sjeverno od modernog Torčeca. Na mikrolokaciji Crikvišće nalazila se crkva posvećena Sv. Stjepanu Kralju okružena grobljem koje se počelo koristiti oko XII., a napušteno je početkom XVIII. st. S druge strane, Gradić je prostor na kojem je postojala manja nizinska utvrda čija je početna faza izgradnje datirana u drugu polovinu XIII st. Utvrda je intenzivno korištena u kasnom srednjem vijeku, a prestanak života u njoj datiran je u vrijeme prelaska XV. na XVI. st. Prvo poglavlje monografije zaključuju Katalog nalaza i Table. Katalog donosi 518 jedinica, pretežito keramičkih nalaza. Iako vrlo detaljan, katalog je donekle opterećen brojnim kraticama pomoću kojih se nastojalo uštedjeti na prostoru, međutim, otežavaju praćenje teksta. Table su izrađene kombinacijom fotografija i računalne dorade crteža. Svih 80 tabli nalazi se na CD-u pridodanom monografiji. Osim što olakšava prijenos slikovnog materijala, ovaj dodatak tekstu pojednostavljuje praćenje kataloga, a visoka rezolucija fotografija omogućava detaljan pregled pojedinih nalaza.

Drugi dio monografije sadrži tekstove suradnika, točnije, analize raznih bioloških nalaza otkrivenih prilikom iskopavanja kao i opažanja tijekom konzervatorsko-restauratorske obrade metalnih nalaza.

Mario Novak, Siniša Krznar, *Antropološka analiza ljudskog kostura s nalazišta Torčec – Prečno pole I*, 335-338.

Tekst donosi analizu ljudskog kostura iz groba otkrivenog 2005. god. na položaju Prečno pole I. Antropološkom je analizom utvrđeno kako se radi o kosturu muškarca starog između 50 i 60 god., visokog oko 170 cm. Pregledom kostiju nije bilo moguće utvrditi uzrok smrti, međutim, moglo se zaključiti kako je muškarac tijekom života teško fizički radio te kako mu se prehrana bazirala na tvrdoj i neprocesuiranoj hrani, najvjerojatnije žitnim kašama. Kostur je 14C metodom datiran u VIII. st., točnije fazu Torčec II. Antropološka i arheološka analiza nisu mogle utvrditi zašto je ovaj, u svoje vrijeme postariji, muškarac pokopan unutar naselja. Ostavljena je mogućnost kako se ovdje ne radi o tako rijetkom fenomenu već treba pričekati nova iskopavanja na drugim istovremenim lokalitetima kako bi se utvrdile zakonitosti vezane uz odnos prema pokojnicima.

Snježana Kužir, Tajana Trbojević Vukičević, Marko Poletto, *Životinjski ostaci sa srednjovjekovnih nalazišta u okolici Torčeca*, 339-371.

Nakon kratkog uvoda o arheozoologiji općenito i arheozoologiji u Hrvatskoj, autori donose analizu provedenu na 3816 nalaza životinjskih ostataka prikupljenih tijekom iskopavanja na položajima u okolici Torčeca. Utvrđeno je kako se najveći broj nalaza mogao pripisati kostima goveda, nakon čega slijede svinje i mali preživači. Kako najveći broj nalaza potječe s položaja Prečno pole I i Ledine, slika životinjskih vrsta je najvjernija upravo na tim lokalitetima. Tako na Prečnom polu I prevagu odnose nalazi goveda dok na Ledinama ima značajno više nalaza svinje. Osim ovih životinjskih vrsta, potvrđen je velik broj nalaza ptica, riba i malih preživača, točnije ovaca. Na Prečnom polu I utvrđeni su i ostaci triju jedinki psa od kojih je jedan uginuo u poodmakloj dobi. Ostaci pasa su datirani u fazu Torčec III. Posebno je zanimljivo kako se u fazama Torčec IV i V mijenja odnos vrsta životinja pa tako počinju prevladavati nalazi svinja i malih preživača, a broj goveda opada.

Posebnu skupinu životinjskih nalaza čine alatke izrađene na kosti. U tekstu se spominju propletači, igle i čep izrađen od roga, a posebno je zanimljiv nalaz koštanog češlja s dva reda zubaca datiranog u fazu Torčec I.

Renata Šoštarić, Vedran Šegota, *Analiza biljnih ostataka sa srednjovjekovnog lokaliteta Torčec kraj Koprivnice*, 373-388.

Analizom karboniziranih biljnih ostataka prikupljenih na položajima oko Torčeca utvrđeno je kako su udjelom najbrojnije razne korovne i ruderalne biljke. Od kultiviranih biljaka najveći je udio žitarica, točnije pšenica, pir, ječam, proso, klipasti muhar i zob. Prisutne su u fazama II-V, međutim, treba istaknuti kako prevagu odnose pšenica i proso. Od pojedinačnih nalaza valja izdvojiti lan (Torčec IIIb/Iva), vinovu lozu i breskve (Torčec III-V) dok su od samoniklih biljaka utvrđeni tragovi jagoda, kupina, divlje ruže, sapunike i sljeza.

Metka Culiberg, *Paleobotanične raziskave na zgodnjesrednjoveških najdišćih v okolici Torčeca pri Koprivnici*, 389-397.

Na Biološkom Institutu Jovana Hadžija u Ljubljani provedena je analiza karboniziranih ostataka drveta, tj. drvenog ugljena prikupljenog tijekom iskopavanja oko Torčeca. Ukupno je analizirano 2788 uzoraka od čega najviše primjeraka potječe s položaja Prečno pole I. Utvrđeno je kako je na lokalitetu u najvećoj mjeri za gradnju i ogrjev korišteno drvo hrasta, a zatim slijede grab, javor, brijest, jasen i bukva. Obzirom na učestalost pojave pojedine vrste drveta kroz faze lokaliteta moguće je bilo utvrditi tip šume koja je okruživala Torčec tijekom ranog i razvijenog srednjeg vijeka. Sukladno

zaključcima, pretpostavlja se kako je u fazi I šuma bila hrastova s ponešto graba. Do faze III raste udio graba što znači da je hrast znatno prorijeđen da bi u fazi IIIb hrastova šuma ponovno bila obnovljena i maksimalno iskorištavana. Nakon toga, udio hrasta je ponovno u opadanju, a javljaju se i druge vrste drveta kao što su brijest, javor i jasen. Drvo bukve prisutno je od faze Torčec II, međutim, u daljnjim fazama korištena je sve manje pa se pretpostavlja kako su njezina nalazišta bila ponešto udaljena od samog naselja.

Zanimljivi su pojedinačni nalazi tragova johe, topole i vrbe, drva tipičnog za vlažna područja. Također, moguće je zaključiti kako je granje ovog drveća korišteno prilikom gradnje kuća i drugih objekata kao preplet koji je zatim premazivan ljepom.

Damir Doračić, *Tehnološka opažanja tijekom konzervatorsko-restauratorske obrade metalnih predmeta iz Torčeca*, 399-404.

Tijekom arheoloških iskopavanja u okolici Torčeca otkriven je manji broj predmeta izrađenih od željeza te slitina bakra. Tekst donosi pregled procesa konzervatorsko-restauratorske obrade tih predmeta. Utvrđeno je kako su željezni predmeti iznimno korodirani. U nekoliko je slučajeva korištena industrijska radiografija kako bi se utvrdio originalan oblik predmeta ili pak način izrade. Zbog toga se ovaj rad u laboratoriju smatra nastavkom terenskog istraživanja i iznimno je značajan kod interpretacije samog nalazišta. Kao zanimljivost izdvojeni su tragovi platiranja metalnih predmeta olovno-kositrenom slitinom ili kositrenja. Platiranje je uočeno na karičicama, željeznoj rebrastoj pločici i okovu kopče. Autor smatra kako se nanošenje tankog sloja slitine olova i kositra moglo provoditi zbog zaštite samog materijala od korozije, ali i dekoracije, tj. imitiranja srebrnog sjaja.

Prilikom istraživanja uočeni su tragovi koji upućuju na metaluršku djelatnost. Osim već spomenutih predmeta koji su vjerojatno izrađeni lokalno, otkriveni su tragovi troske kao i otpadni fragmenti željeznih alatki koje su možda reciklirane kao staro željezo. Tijekom iskopavanja nisu otkriveni tragovi metalurške radionice, međutim, ovi nalazi ukazuju na njezino vjerojatno postojanje u određenim fazama trajanja lokaliteta.

Kao što je već napomenuto, monografija se sastoji od tri djela pri čemu završni, treći dio, čini opsežna bibliografija s više od 600 jedinica. Treba napomenuti kako se unutar rada nalazi i opsežan sažetak na engleskom jeziku, izvodi iz recenzija, a posebnu draž djelu daje citat pjesme Dubravka Ivančana *Ravna Podravina*. Autorica je monografiju posvetila „svojim dečkima“ Martinu, Ivanu i Andriji.

Martina MATIJAŠKO

SAM WHITE, THE CLIMATE OF REBELLION IN THE EARLY MODERN OTTOMAN EMPIRE (STUDIES IN ENVIRONMENT AND HISTORY), CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, 2011., STR. 374

This book has offered a new interpretation of Ottoman history for the sixteenth century to the eighteenth centuries. It has argued that in order to understand the empire's successes, crises, and transformations, historians must take into account the ecological conditions of the early modern Near East and the profound impacts and repercussions of the Little Ice Age. (White, 2011: 298)

Citat je preuzet iz knjige *The Climate of Rebellion in the Early Modern Ottoman Empire* koja još uvijek nije pronašla izdavača na hrvatskim prostorima te time nije dostupna širokoj čitalačkoj publici

Ekonomiska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Volumen IX. / Broj 9
Zagreb - Samobor 2013.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
tel.: +385/1/61-20-148, fax: +385/1/61-56-879
sites.google.com/site/ekoekohist/

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: prof. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (*Zagreb*), Daniel Barić (*Le Havre-Pariz, Francuska*), Slaven Bertoša (*Pula*), Zrinka Blažević (*Zagreb*), Tatjana Buklijaš (*Cambridge, UK*), Goran Đurđević (*Zadar*), Josip Faričić (*Zadar*), Borna Fürst Bjeliš (*Zagreb*), Boris Golec (*Ljubljana, Slovenija*), Hrvoje Gračanin (*Zagreb*), Paul Hirt (*Tempe, SAD*), Andrej Hozjan (*Maribor, Slovenija*), Halil İnalçik (*Ankara, Turska*), Egidio Ivetic (*Padova, Italija*), Silvije Jerčinović (*Križevci*), Karl Kaser (*Graz, Austrija*), Isao Koshimura (*Tokio, Japan*), Marino Manin (*Zagreb*), Christof Mauch (*München, Njemačka*), Kristina Milković (*Zagreb*), Ivan Mirnik (*Zagreb*), Mirjana Morosini Dominick (*Washington D.C., SAD*), Géza Pálffy (*Budimpešta, Mađarska*), Daniel Patafta (*Zagreb*), Hrvoje Petrić (*Zagreb*), Lajos Rácz (*Szeged, Mađarska*), Gordan Ravančić (*Zagreb*), Marko Šarić (*Zagreb*), Mladen Tomorad (*Zagreb*), Jaroslav Vencalek (*Ostrava, Češka*), Milan Vrbanus (*Slavonski Brod, Zagreb*), Frank Zelko (*Burlington, VT, SAD*), Zlata Živaković Kerže (*Osijek*), Ivana Žebec Šilj (*Zagreb*)

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN 1849-0190 (Online)

ISSN 1845-5867 (Tisak)

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2013.

Adresa uredništva / Mailing adress:

Hrvoje Petrić (urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@ffzg.hr
ili Vinka Vošickog 5, HR-48000 Koprivnica

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Koprivničko-križevačke županije

Na naslovnici / Cover:

Mlin na rijeci Muri kod Kotoribe (zbirka D. Feletara)